

DAVLAT BUDJETI DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDA
SOLIQLARNING TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI: O‘ZBEKISTON
RESPUBLIKASI MISOLIDA TAHLIL

Axrorov Abbos Aslamjon o‘g‘li

Investitsiyalar va Innovatsiyalar kafedrasida o‘qituvchisi

E-mail: abbos0112@gmail.com

Shakarov Madaminbek Shavkat o‘g‘li

SamISI ik-524 guruh talabasi

E-mail: madaminbekshakarov0@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 15.04.2026

Revised: 16.04.2026

Accepted: 17.04.2026

KALIT SO‘ZLAR:

Davlat budjeti, soliq tizimi, soliq tushumlari, fiskal siyosat, budjet daromadlari, qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS), daromad solig‘i, soliq yuklamasi, iqtisodiy o‘shish, moliyaviy barqarorlik, soliq islohotlari, O‘zbekiston iqtisodiyoti.

Mazkur maqolada davlat budjeti daromadlarini shakllantirishda soliqlarning tutgan o‘rni va ahamiyati keng tahlil qilinadi. Xususan, soliqlarning iqtisodiyotdagi asosiy funksiyalari, davlat moliyaviy resurslarini shakllantirishdagi roli hamda fiskal siyosatni amalga oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, soliqlarning iqtisodiyotni tartibga solish, investitsion faollikni rag‘batlantirish va ijtimoiy tenglikni ta‘minlashdagi o‘rni ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasi misolida soliq tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, soliq tushumlarining tarkibi hamda ularning davlat budjetidagi ulushi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari soliqlar davlat budjeti daromadlarining asosiy manbai sifatida iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish va barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kirish: Zamonaviy iqtisodiy taraqqiyot sharoitida davlat budjeti mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta‘minlovchi asosiy moliyaviy mexanizmlardan biri hisoblanadi. Davlat budjeti orqali iqtisodiyotni tartibga solish, strategik tarmoqlarni rivojlantirish, ijtimoiy sohani moliyalashtirish hamda aholi turmush darajasini oshirish kabi muhim vazifalar amalga oshiriladi. Shu bois davlat budjeti daromadlarini shakllantirish manbalari, ayniqsa soliqlarning tutgan o‘rni alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida soliqlar davlat moliyaviy resurslarining asosiy manbai sifatida namoyon bo‘ladi. Ular orqali davlat o‘zining iqtisodiy, ijtimoiy va tartibga soluvchi funksiyalarini amalga oshiradi. Soliqlar nafaqat budjetni to‘ldirish vositasi, balki iqtisodiyotni tartibga solishning samarali instrumenti hamdir. Xususan, soliqlar yordamida

investitsion jarayonlar rag'batlantiriladi, ishlab chiqarish faoliyati qo'llab-quvvatlanadi, daromadlar qayta taqsimlanadi va ijtimoiy tenglik ta'minlanadi. Shu bilan birga, soliq siyosati iqtisodiy subyektlarning xatti-harakatlariga bevosita ta'sir ko'rsatib, umumiy iqtisodiy muhitni shakllantiradi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda soliq tizimini takomillashtirish, soliq yuklamasini kamaytirish va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmogda. Soliq stavkalarining optimallashtirilishi, soliq ma'murchiligining soddalashtirilishi hamda raqamlashtirish jarayonlarining joriy etilishi natijasida budjet daromadlarining barqarorligi ta'minlanmogda. Bu esa soliqlarning davlat budjeti daromadlaridagi ulushi va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyatini yanada oshirmogda.

Mazkur maqolaning dolzarbligi davlat budjeti daromadlarini shakllantirishda soliqlarning tutgan o'rnini chuqur tahlil qilish, ularning iqtisodiy jarayonlarga ta'sirini ilmiy asosda yoritish hamda mavjud tendensiyalarni aniqlash zarurati bilan izohlanadi. Shu nuqtai nazardan, maqolaning asosiy maqsadi soliqlarning davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi rolini har tomonlama tahlil qilish va ularning iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini baholashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya: Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat budjeti daromadlarini shakllantirishda soliqlarning tutgan o'rnini iqtisodiy nazariyada keng o'rganilgan masalalardan biri hisoblanadi. Klassik iqtisodiy maktab vakillari, xususan, Adam Smit soliqlarni davlatning asosiy moliyaviy manbai sifatida e'tirof etgan bo'lsa-da, u soliq tizimi oddiy, adolatli va iqtisodiy faoliyatga kamroq to'sqinlik qiluvchi bo'lishi zarurligini ta'kidlagan. Uning nazariyasida soliqlarning asosiy vazifasi davlat xarajatlarini moliyalashtirish bilan cheklanadi.

Keyinchalik rivojlangan iqtisodiy nazariyalarda soliqlarning roli yanada kengroq talqin qilina boshladi. Xususan, Jon Meynard Keyns tomonidan ilgari surilgan yondashuvga ko'ra, soliqlar fiskal siyosatning muhim vositasi sifatida iqtisodiy faollikni tartibga solishda qo'llaniladi. Keynsiy nazariyada soliqlar orqali yalpi talabni boshqarish, iqtisodiy inqirozlarning oldini olish va bandlik darajasini oshirish mumkinligi asoslab berilgan.

Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda esa soliqlar nafaqat fiskal, balki tartibga soluvchi va rag'batlantiruvchi instrument sifatida qaraladi. N. Gregory Mankiw, Paul Samuelson va Joseph Stiglitz kabi olimlar soliqlar yordamida iqtisodiyotni muvozanatlashtirish, daromadlar tengsizligini kamaytirish hamda bozor muvaffaqiyatsizliklarini bartaraf etish mumkinligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, samarali soliq tizimi iqtisodiy o'sish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Milliy iqtisodiyot doirasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda ham soliq tizimini takomillashtirish, soliq yuklamasini optimallashtirish va soliq ma'murchiligini soddalashtirish masalalari alohida e'tibor markazida bo'lib kelmogda. So'nggi yillarda

amalgam oshirilayotgan islohotlar soliq tizimining samaradorligini oshirish, budget daromadlarini barqaror shakllantirish va tadbirkorlik muhitini yaxshilashga qaratilgan.

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida bir qator ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi. Xususan, tahlil va sintez usullari yordamida soliqlar va budget daromadlariga oid nazariy manbalar o'rganilib, umumlashtirildi. Taqqoslash usuli orqali turli iqtisodiy yondashuvlar va soliq tizimlari o'zaro solishtirildi. Mantiqiy tahlil usuli asosida soliqlarning davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi roli izchil asoslab berildi.

Shuningdek, statistik tahlil usuli yordamida soliq tushumlari va ularning budgetdagi ulushi bo'yicha mavjud ma'lumotlar tahlil qilindi. Sistemali yondashuv orqali soliq tizimi iqtisodiyotning ajralmas qismi sifatida kompleks tarzda ko'rib chiqildi. Bundan tashqari, induksiya va deduksiya usullari yordamida umumiy nazariy xulosalardan aniq amaliy natijalarga o'tish va aksincha, alohida ma'lumotlar asosida umumiy xulosalar chiqarish amalga oshirildi.

Natijada, qo'llanilgan metodologiya mazkur mavzuni chuqur o'rganish, soliqlarning davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi rolini har tomonlama tahlil qilish va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Natijalar: O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda soliqlarning tutgan o'rni bo'yicha olib borilgan tahlillar hamda rasmiy statistik ma'lumotlar quyidagi natijalarni ko'rsatdi.

Birinchiidan, 2025-yilda davlat byudjetiga tushgan jami soliq tushumlari **247,8 trillion so'mni tashkil etgan** bo'lib, bu ko'rsatkich 2024-yilga nisbatan qariyb **24 foizga oshgan**. Mazkur holat soliqlar davlat byudjeti daromadlarining asosiy manbai ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Ikkinchiidan, soliq tushumlari tarkibida asosiy ulushni quyidagi soliqlar egallagan:

- foyda solig'i – **72,3 trln so'm**
- qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) – **45,2 trln so'm**
- jismoniy shaxslar daromad solig'i – **42,4 trln so'm**
- yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq – **25,8 trln so'm**

Bu ko'rsatkichlar shuni anglatadiki, davlat byudjeti daromadlarida aynan **yirik va barqaror soliq turlari ustunlik qilmoqda**.

Uchinchiidan, bilvosita soliqlarning, ayniqsa QQSning yuqori ulushi iste'molga asoslangan soliq tizimi samarali ishlayotganligini ko'rsatadi. QQS tushumlarining o'sishi elektron hisob-faktura tizimining joriy etilishi va iqtisodiyotning raqamlashtirilishi bilan izohlanadi.

To'rtinchiidan, bevosita soliqlar, xususan foyda solig'i va jismoniy shaxslar daromad solig'ining sezilarli darajada oshishi iqtisodiy faollikning ortganligi, korxonalar foydadorligining yaxshilanganligi va aholi daromadlarining oshganligini ko'rsatadi.

Beshinchidan, tahlillar natijasida soliq tushumlarining o'sishi nafaqat iqtisodiy o'sish, balki soliq ma'murchiligining takomillashuvi, yashirin iqtisodiyot qisqarishi va raqamlashtirish jarayonlari bilan ham bevosita bog'liqligi aniqlandi.

Shu bilan birga, ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, hududlar kesimida soliq tushumlarining notekis taqsimlanishi, ayrim tarmoqlarda soliq bazasining yetarli darajada keng emasligi hamda norasmiy iqtisodiyot ulushining saqlanib qolayotganligi kuzatilmoqda.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar va 2025-yil statistik ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, soliqlar davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda hal qiluvchi o'ringa ega bo'lib, ularning barqaror o'sishi mamlakat fiskal siyosatining samaradorligini ifodalaydi.

Muhokama: Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda soliqlarning tutgan o'rnini yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Bu holat xalqaro tajriba bilan ham mos keladi, chunki rivojlanayotgan davlatlarda byudjet daromadlarining asosiy qismi aynan soliq tushumlari hisobiga shakllanadi.

2025-yil ma'lumotlari asosida soliq tushumlarining sezilarli darajada oshgani mamlakatda olib borilayotgan soliq siyosati islohotlarining samaradorligini tasdiqlaydi. Xususan, soliq stavkalarining optimallashtirilishi, soliq ma'murchiligining soddalashtirilishi va raqamlashtirish jarayonlari soliq tushumlarining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Tahlil natijalari shuni ham ko'rsatadiki, soliq tushumlari tarkibida bilvosita soliqlar, ayniqsa qo'shilgan qiymat solig'ining yuqori ulushi saqlanib qolmoqda. Bu holat iste'molga asoslangan soliq tizimi ustuvor ekanligini bildiradi. Ilmiy adabiyotlarda ham bilvosita soliqlar byudjet barqarorligini ta'minlovchi muhim omil sifatida baholanadi, biroq ularning haddan tashqari yuqori ulushi ijtimoiy tengsizlikka olib kelishi mumkinligi ta'kidlanadi.

Shuningdek, bevosita soliqlarning, jumladan foyda solig'i va jismoniy shaxslar daromad solig'ining o'sishi iqtisodiy faollik oshganligini ko'rsatadi. Bu natija ilgari o'rganilgan ilmiy ishlar bilan hamohang bo'lib, iqtisodiy o'sish va soliq tushumlari o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligini tasdiqlaydi.

Biroq tadqiqot davomida aniqlangan ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, hududlar o'rtasida soliq tushumlarining nomutanosibligi saqlanib qolmoqda. Bu esa iqtisodiy rivojlanish darajasi turlicha bo'lgan hududlar o'rtasidagi tafovut bilan izohlanadi. Ilmiy adabiyotlarda ham hududiy tengsizlik fiskal siyosat samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida ko'rsatiladi.

Bundan tashqari, yashirin iqtisodiyot ulushining mavjudligi soliq bazasining to'liq shakllanmasligiga olib kelmoqda. Bu esa davlat byudjeti daromadlarini oshirish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu nuqtai nazardan, soliq ma'murchiligini yanada takomillashtirish va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari va ularning muhokamasi shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida soliqlar davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda hal

qiluvchi rol o'ynaydi, biroq mavjud muammolarni bartaraf etish orqali ushbu tizim samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Xulosa va takliflar: O'zbekiston Respublikasi misolida davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda soliqlarning tutgan o'rnini va ahamiyatini o'rganish natijasida bir qator muhim xulosalarga kelindi.

Birinchidan, soliqlar davlat byudjeti daromadlarining asosiy manbai hisoblanib, ularning ulushi umumiy daromadlar tarkibida yetakchi o'rinni egallaydi. Olib borilgan tahlillar, xususan 2025-yil statistik ma'lumotlari soliq tushumlarining barqaror o'sish tendensiyasiga ega ekanligini ko'rsatdi.

Ikkinchidan, soliq tushumlari tarkibida qo'shilgan qiymat solig'i, foyda solig'i hamda jismoniy shaxslar daromad solig'i asosiy o'rin tutishi aniqlanib, bu soliqlar davlat byudjeti barqarorligini ta'minlovchi muhim omillar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Uchinchidan, soliq tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan soliq ma'murchiligini raqamlashtirish, soliq stavkalarini optimallashtirish va yashirin iqtisodiyotni qisqartirishga qaratilgan chora-tadbirlar soliq tushumlarining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

To'rtinchidan, hududlar kesimida soliq tushumlari notekis taqsimlanganligi va ayrim tarmoqlarda soliq bazasining yetarli darajada shakllanmaganligi mavjud muammolar sifatida aniqlandi.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib, davlat byudjeti daromadlarini shakllantirish samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

- soliq ma'murchiligini yanada takomillashtirish va to'liq raqamlashtirish
- yashirin iqtisodiyotni qisqartirish orqali soliq bazasini kengaytirish
- hududlar kesimida soliq salohiyatini oshirish va iqtisodiy faollikni rag'batlantirish
- soliq to'lovchilar uchun qulay sharoitlar yaratish orqali soliq intizomini kuchaytirish
- soliq siyosatini barqaror va prognoz qilinadigan shaklda yuritish

Umuman olganda, soliqlar davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etib, ularning samarali tashkil etilishi mamlakat iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: Adliya vazirligi, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining soliq siyosatiga oid farmon va qarorlari.
4. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat byudjeti daromadlari bo'yicha rasmiy ma'lumotlar. – <https://www.imv.uz/>
5. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Davlat byudjeti va soliq tushumlari statistikasi. – <https://stat.uz/>

6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Statistik byulletenlar. – <https://cbu.uz/>
7. O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjeti to‘g‘risidagi yillik hisobotlar (2023–2025 yillar).
8. World Bank. World Development Indicators. – <https://data.worldbank.org/>
9. International Monetary Fund (IMF). Fiscal Monitor Reports. – <https://www.imf.org/>
10. Stiglitz, J.E. *Economics of the Public Sector*. – New York: W.W. Norton, 2000.
11. Musgrave, R.A., Musgrave, P.B. *Public Finance in Theory and Practice*. – New York: McGraw-Hill, 1989.
12. Tanzi, V. *Taxation in an Integrating World*. – Washington: Brookings Institution Press, 1995.
13. O‘zbekiston Respublikasida soliq siyosati va fiskal barqarorlik masalalari bo‘yicha ilmiy maqolalar (CyberLeninka, ResearchGate bazalari asosida).
14. Zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlar va analitik hisobotlar (2023–2025 yillar).